

MIMEA YA CHAKULA KWA LISHE YENYE AFYA NCHINI UGANDA

***NJIA ZA VITENDO ZA KUKUZA MIMEA
YA CHAKULA NA KUIFANYA VIZURI.***

Rotary

**FOOD PLANT SOLUTIONS
ROTARY ACTION GROUP**
Solutions to Malnutrition and Food Security

A project of the Rotary Club of Devonport North and
District 9830

www.foodplantsolutions.org

Mimea ya chakula kwa lishe yenye afya nchini Uganda

Madhumuni ya Suluhu za Mimea ya Chakula ni kuwawezesha watu kuelewa thamani ya lishe ya mimea ya chakula nchini kupitia nyenzo zetu za elimu na huduma za usaidizi, kwa sababu kila dakika ya kila siku, watoto watano walio chini ya umri wa miaka mitano hufa kutokana na utapiamlo.

Mbali na kijitabu hiki, machapisho mengine yametayarishwa kwa ajili ya Uganda. Zinaweza kupakuliwa kutoka kwa tovuti yetu: www.foodplantsolutions.org

Tunakaribisha na kuhimiza msaada wako

Suluhu za Mimea ya Chakula - Mradi wa Klabu ya Rotary ya Devonport Kaskazini na Wilaya ya Rotary 9830.

Kijitabu hiki kinatokana na taarifa kutoka kwa hifadhidata ya Mimea ya Kimataifa ya Chakula (FPI) iliyotengenezwa na mwanasayansi wa kilimo wa Tasmania Bruce French.

Swahili, Aug 2024

Kutumia rasilimali za mimea ya chakula vizuri

Afya, ustawi na usalama wa chakula wa taifa unahitaji matumizi bora ya rasilimali zote za mimea ya chakula.

Mimea ya chakula kwa lishe yenye afya nchini Uganda

Pamoja na hali ya hewa tajiri, tofauti na aina mbalimbali za udongo, mwinuko, na mifumo ya mvua, ni wakati wa kugundua na kuchunguza aina mbalimbali za ajabu za mimea ya chakula ambayo huangaziwa mara kwa mara ambayo inalingana na maeneo na yenye virutubisho vingi.

Taro ya Kichina

Nanasi

Amaranth

Lishe zenye afya

Ili kuwa na afya njema watu wote, na hasa watoto, wanapaswa kula aina mbalimbali za mimea ya chakula. Hii inapaswa kujumuisha baadhi ya mimea kutoka kwa kila kikundi cha chakula:

- Vyakula vya kuongeza nguvu - k.m. viazi vitamu (*Ipomoea batatas*)
- Vyakula vya ukuaji - k.m. karanga (*Arachis hypogaea*)
- Vyakula vya afya - k.m. Mchicha wa Kihindi (*Basella alba*)

Kisha kila moja ya virutubishi vinavyohitajika na miili yetu itafikiwa kwa usawa.

Usalama wa chakula

Kuza aina mbalimbali za mimea ya chakula, iliyopandwa kwa nyakati tofauti mwaka mzima, ili chakula kisiwe kifupi katika baadhi ya misimu. Hii inapaswa kujumuisha miti ya matunda na karanga.

Mzunze

Hibiscus ya chakula

Taro

Viazi vitamu

Lima maharage

Amaranth

Muhogo

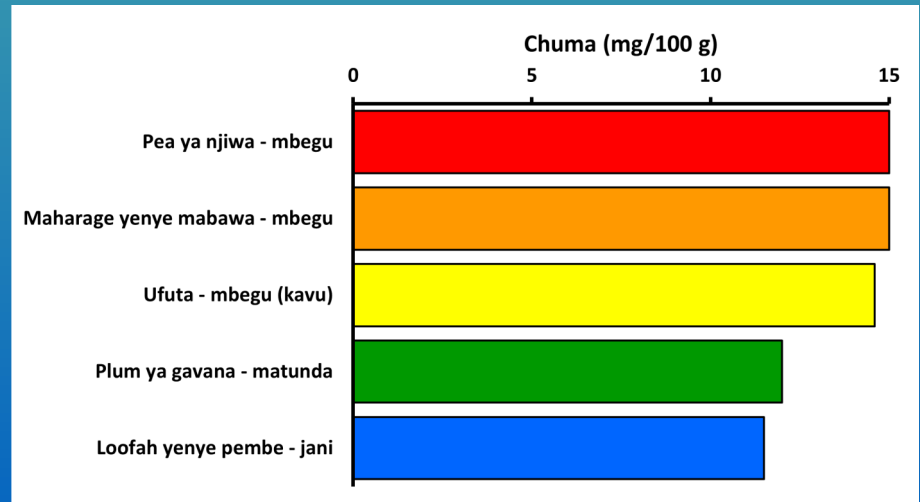
Iron kwa damu yenye afya

Iron ni muhimu katika damu yetu. Ni nini hufanya damu yetu kuwa nyekundu.

Iron husaidia oksijeni kufika kwenye mapafu yetu. Hii inatusaidia kuwa na nishati ya kufanya kazi.

Tunapopungukiwa na chuma tunaitwa anemia. Iron inapatikana zaidi wakati Vitamini C pia iko.

Kuloweka mbaazi kavu usiku kucha kabla ya kuzipika hufanya chuma kupatikana zaidi.

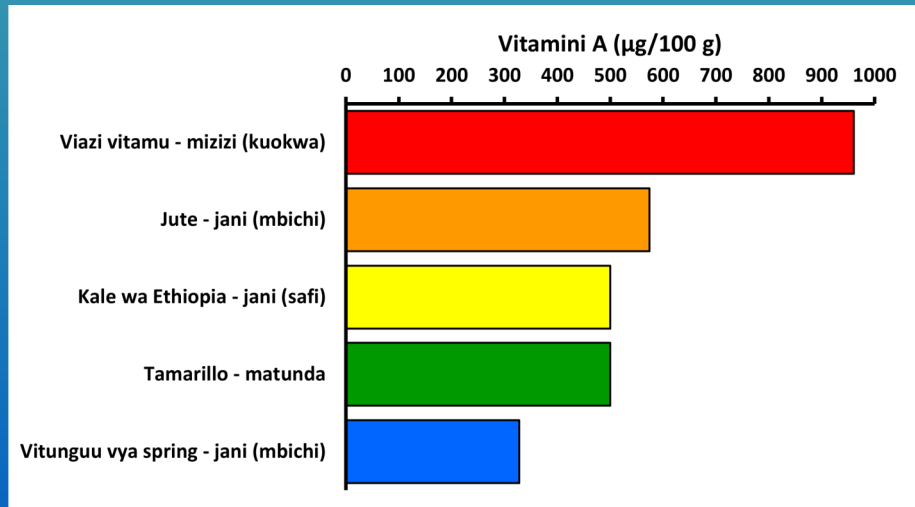

Vitamini A kwa macho mazuri

Vitamini A ni muhimu sana kwa macho na kupambana na magonjwa, haswa kwa watoto wachanga, watoto wadogo na wajawazito.

Watu ambao hawana vitamini A wana shida ya kuona usiku.

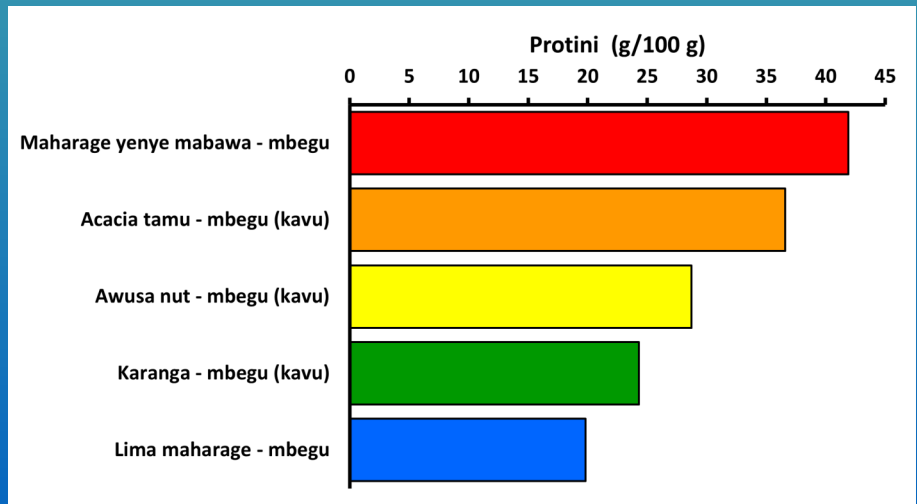
Katika mimea, kemikali hii hutokea kwa namna ambayo inabidi ibadilishwe kuwa Vitamini A katika miili yetu.

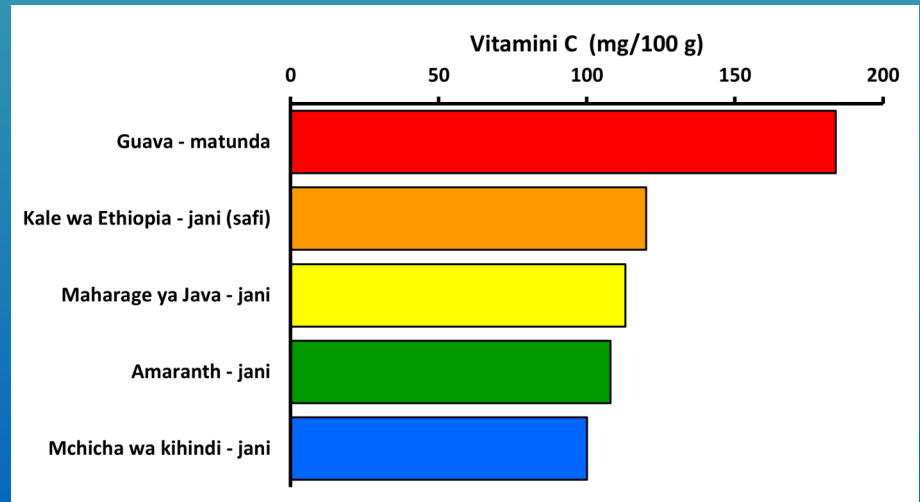
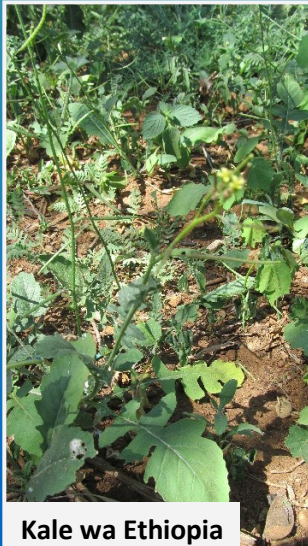
Vyakula vya protini

Mimea ya chakula inaweza kuwa vyanzo muhimu vya protini, haswa ikiwa samaki na nyama hazipatikani kwa urahisi.

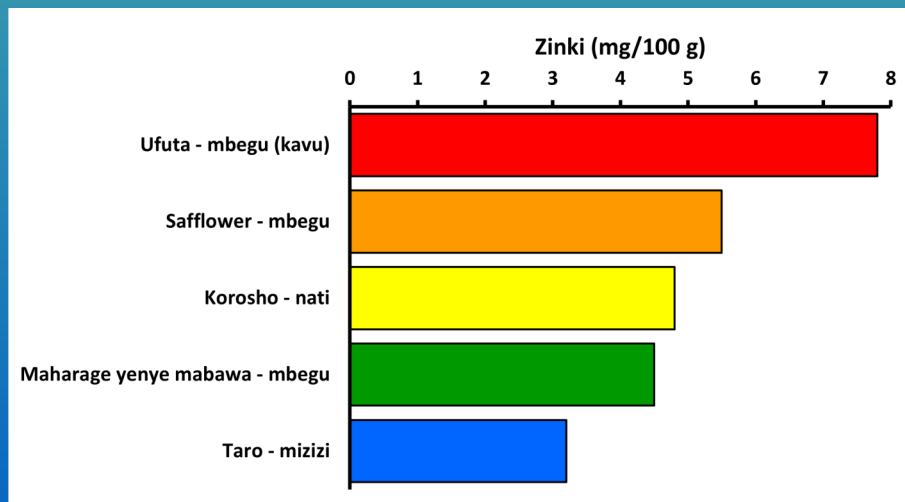
Vitamini C kwa afya njema

Vitamini C ni muhimu kwa kutusaidia kuepuka magonjwa.

Zinc kwa miili inayokua

Zinki ni muhimu sana kwa watoto wadogo na vijana ili kusaidia kupona kutokana na ugonjwa na kuwa na afya.

Vyakula vya kijani vya majani ni muhimu

Majani ya kijani kibichi ni chanzo muhimu cha chuma, protini na vitamini na madini mengine muhimu kwa lise yenye afya.

Majani ya kijani ya giza yana folate, ambayo wanawake wote wa umri wa kuzaa wanahitaji.

Viwango vya chini vya folate wakati wa kutunga mimba vinaweza kusababisha kasoro kubwa za kuzaliwa.

Kila mtu, haswa wanawake na watoto, wanapaswa kula mkono uliojaa mboga za majani kila siku.

Mazao ya mizizi ni mimea inayofaa kwa hali ya hewa ya joto ya kitropiki yenye unyevunyevu

Vyakula vikuu vya wanga ni uhai wa Uganda.

Tunahitaji kuangalia wadudu, magonjwa na ishara kwamba mimea inakua kwenye udongo duni.

Taro

Viazi viazi vikuu

Taro ya Kichina

Viazi vitamu

Muhogo

Maharage hutoa protini na kurejesha udongo

Maharage yana bakteria maalum waliunganishwa kwenye mizizi ambayo huruhusu kuchukua nitrojeni kutoka kwa hewa na kuiweka kwenye udongo kwa mimea kutumia.

Ni mbolea ya bure!

Karanga

Maharage yenye mabawa

Karanga za Bambara

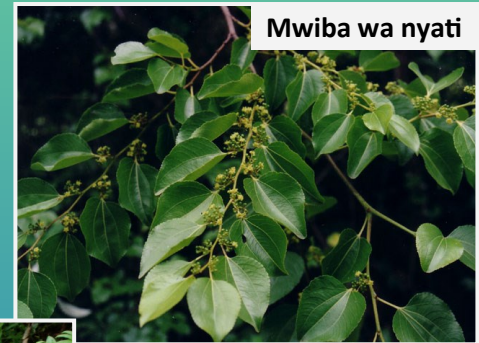

Lima maharage

Kila mtu anapaswa kula matunda kila siku

Matunda hutoa madini na vitamini na virutubisho vingine muhimu ambavyo kila mtu anahitaji ili kubaki na afya njema.

Wakulima wazuri hupanda aina kadhaa za miti ya matunda.

Miti ya matunda na karanga kwa kuzunguka nyumba

Matunda ya kufurahiwa na wote.

Baadhi zinahitaji kupandwa kwa siku zijazo.

Matunda mengi ni ya msimu. Baadhi hukua haraka.

Awusa nut

Plum ya gavana

Mboga kwa aina na lishe

Kwa vile baadhi ya mboga hukua katika misimu fulani tu, familia zinapaswa kupanda aina mbalimbali ili kutoa chakula mwaka mzima.

Baadhi ya mboga na majani ya kuliwa yanapaswa kupandwa karibu na nyumba ili yaweze kupatikana kwa urahisi hata siku za mvua, au wakati watu wamechoka sana au wana shughuli nyingi za kwenda kwenye bustani za mbali.

Mbilingani

Loofah yenye pembe

Mahindi

Bamia

Mimea kwa kingo za bustani

Mchuzi

Guava

Mzunze

Ensete

Mimea kwa kingo za bustani

Mimea kubwa inaweza kupandwa karibu na kingo za bustani

Mimea kwa vitanda vya bustani

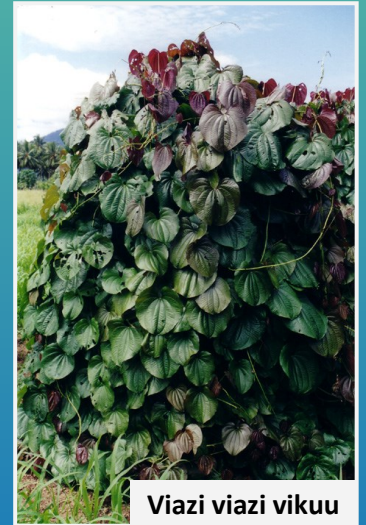

Mimea ya kupanda kwenye ua

Mimea mingi inaweza kupandwa
kwenye ua karibu na nyumba na
bustani.

Lima maharage

Viasi viasi vikuu

Maharage yenye mabawa

Loofah yenye pembe

Shukrani

Chapisho hili limetayarishwa kama sehemu ya mradi unaofanywa na Food Plant Solutions Rotary Action Group

Isingewezekana bila kujitolea na kuungwa mkono na watu mbalimbali wa kujitolea ambao wameshiriki maono na bila ubinafsi kupewa muda wao kusaidia mradi huu.

Kagua, mpangilio na umbizo - Tom Goninon na John McPhee

Tafsiri – Baluku Obed

Suluhu za Mimea ya Chakula - Mradi wa Klabu ya Rotary ya Devonport Kaskazini na Wilaya ya Rotary 9830.

Kwa maelezo zaidi wasiliana nasi kwa: info@foodplantsolutions.org, tovuti: www.foodplantsolutions.org

Food Plant Solutions hufanya kazi kwa mujibu wa Sera ya Rotary International lakini si wakala wa, au kudhibitiwa na Rotary International.

Vidokezo

FOOD PLANT SOLUTIONS
ROTARY ACTION GROUP
Solutions to Malnutrition and Food Security

www.foodplantsolutions.org